

Kentsel Dönüşüm Kıskaçında Tent ve Konut Hakkı: Tozkoparan

Right to the City and Right to Housing in the Grip of Urban Transformation: Tozkoparan

● Selin ÇINAR ERDÜZGÜN, ● Füsun ÇİZMECİ YÖREŞ

ÖZ

Günümüzde kentsel mekân üzerinden rant üretmenin ve bu rantı paylaşmanın ya da paylaşırmanın en önemli araçlarından birinin kentsel dönüşüm projeleri olduğu görülmektedir. Her ne kadar, bu projelerle kentteki yapı stokunun ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, kentsel mekanların daha sağlıklı bir hale getirilmesinin amaçlandığı iddia edilse de gerçekleştirilen dönüşümlerin sonucunda kentler, genellikle, özel sektörün yeni müdahale mekanları haline gelmektedir. Bununla birlikte çeşitli yasalarla merkezi yönetim tarafından da desteklenen bu dönüşümler, kentte toplumsal ayrışma, kutuplaşma ve yerinden edilme gibi bazı sosyal problemlere de neden olmaktadır. Bu bakımdan, kentsel dönüşüm projeleri genellikle kent hakkı açısından tartışılır bir durumdadır. Buna ek olarak, bu projelerin konut hakkı ihlallerine de yol açtığını söylemek mümkündür. Barınma hakkından çok daha fazlası olan konut hakkı ihlallerine ise toplumun sosyo-ekonomik açıdan zayıf kesimleri daha fazla maruz kalmakta ve bu kesim konut haklarını korumak için bir mücadele içerisine girmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, İstanbul'da gerçekleştirilmesi planlanan kentsel dönüşüm projelerinin önemli örneklerinden biri olan "Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi" üzerinden konut hakkı mücadelesini irdelemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında, Tozkoparan'da gerçekleştirilmesi planlanan kentsel dönüşüm projesinin aktörleri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin sonucunda elde edilen veriler ışığında hem kent hakkı ve konut hakkı kavramları üzerinden kentsel dönüşümün tartışılması hem de dönüşüm projesinin uygulanmasının ardından ortaya çıkacak olan yeni yaşam alanı ile ilgili aktörlerin öngörülerinin ortaya konulması planlanmıştır. Böylelikle, alandaki kentsel dönüşümü planlayan aktörlerin hedefledikleri fiziksel mekân ve sosyal yaşam ile alan kullanıcılarının beklentileri arasındaki farklılıkların saptanması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Kent hakkı; kentsel dönüşüm; konut hakkı mücadelesi.

ABSTRACT

Today, tools used to generate income on urban spaces and take a share of this income are usually the "urban transformation" projects. Though it is claimed that urban transformation projects are carried out to improve the conditions of urban spaces and conditions of living, it is seen that as the result of these projects, cities are becoming new areas of intervention for the private sector. However, these transformations which are also supported by the central government, also cause social problems such as social segregation, polarization and displacement in the city. In this regard, urban transformation projects are often discussed in terms of the right to the city. Furthermore, it is possible to say that these projects leads to violations of right to housing. Bottom-dwellers are the ones that suffer from violation of right to housing the most, which in fact is much more than just a housing right and they are involved in a struggle to protect the right to housing. This study aims to address the struggle for right to housing over Tozkoparan urban transformation, one of the best examples of urban transformation projects planned to be implemented in Istanbul. Within the scope of this study, in-depth interviews made with actors of the Tozkoparan Urban Transformation Project. In the light of data acquired as the result of in-depth interviews it's planned to discuss the urban transformation through the concepts of both the right to the city and right to housing as well as the predictions of the actors about the new living space that will be formed after the implementation of the transformation project. Thus, it is aimed to determine the differences between the physical space and social life targeted by the actors planning the urban transformation in the area and the expectations of the users of the space.

Keywords: Right to the city; urban transformation; struggle for right to housing.

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Turkey

Başvuru tarihi: 23 Temmuz 2018 - Kabul tarihi: 30 Ocak 2019

İletişim: Selin ÇINAR ERDÜZGÜN. e-posta: selincnr@gmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Yirminci yüzyılın ortalarında yaşanan kentsel kriz için Henri Lefebvre'nin ortaya attığı "kent hakkı" kavramı son yıllarda yeniden gündeme gelmiştir. Her ne kadar, günümüzün kentsel sorunları o dönemden farklı olsa da kent hakkı kavramı, kentle ilgili tartışmaların odağında yer almaya devam etmektedir.

Günümüzde kent hakkı kavramının en önemli savunucularından biri olan David Harvey'e göre kent, "çoğu insan yapısı, devasa bir kaynaklar sistemi"dir.¹ Fakat bu kaynaklar sınırlıdır ve kaynakların kent içindeki dağılımı eşit değildir. Bu nedenle, bireylerin bu kaynaklara ulaşmak için ödeyecekleri maliyetler farklıdır. Dolayısıyla, kentsel mekân dönüştürüldüğünde veya yeniden üretildiğinde bireylerin eğitim, sağlık, konut, iş ve benzeri imkanlara erişiminin maliyeti de değişecektir. Tam da bu noktada, kent hakkı savunucuları, kentte yaşayan tüm bireylerin alım gücüne bakılmaksızın kente erişiminin sağlanmasını ve sınırlı olan kent kaynaklarının adil bir şekilde paylaşılmasını talep etmektedirler.² Diğer bir deyişle kent hakkı savunucuları, kent kaynaklarına ulaşmada zorluk çekenlerin yararına düzenlemeler yapılmasını beklemektedirler.

1980 öncesinde uygulanan sosyal devlet politikalarıyla -tam olarak gerçekleştirilemese de- hakkaniyetli bir dağıtım için çalışmalar yapılmaktaydı. Fakat sonrasında uygulamaya konulan neoliberal politikalarla, kentler rant üreten mekanizmalara dönüşmüştür.

Günümüzde, kentsel mekân üzerinden rant üretmenin ve bu rantı paylaşmanın ya da paylaşmanın en önemli araçlarından birinin kentsel dönüşüm projeleri olduğu görülmektedir. Bu projelerle, kentteki yapı stokunun iyileştirilmesi, kentsel mekanların daha sağlıklı bir hale getirilmesinin hedeflendiği vurgulansa da gerçekleştirilen dönüşümler sonucunda kentler, genellikle, özel sektörün yeni müdahale mekanları haline gelmektedir.³ Bununla birlikte çeşitli yasalarla merkezi yönetim tarafından da desteklenen bu dönüşümler, kentte toplumsal ayrışma, kutuplaşma ve yerinden edilme gibi bazı sosyal problemlere neden olmaktadır.

Bu bakımdan, kentsel dönüşüm projeleri genellikle kent hakkı açısından tartışılır bir durumdadır. Buna ek olarak, bu projelerin konut hakkı ihlallerine de yol açtığını söylemek mümkündür. Barınma hakkından çok daha fazlası olan konut hakkı ihlallerine toplumun sosyo-ekonomik açıdan zayıf kesimleri daha fazla maruz kalmakta ve bu kesim konut haklarını korumak için bir mücadele içerisine girmektedir.⁴

Bu makale, İstanbul'da gerçekleştirilmesi planlanan kentsel dönüşüm projelerinin önemli örneklerinden biri olan "Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi" üzerinden

konut hakkı mücadelesini irdelemeyi hedeflemektedir. Merkezi bir konumda yer alan, düşük yoğunluklu ve ulaşım açısından avantajlı bir yerleşim bölgesi olan Tozkoparan, zaman içerisinde etrafında yüksek yoğunluklu, lüks konut dokusunun oluşması ile kentsel dönüşüm için cazip hale gelmiştir. Bununla birlikte, yaklaşık on yıldır devam eden kentsel dönüşüm süreci nedeniyle bakım ve onarımları ihmal edilen mevcut konutlar yapısal olarak bir hayli yıpranmıştır. Çoğunluğu alt gelir grubuna dahil olan alan sakinleri, konutlarının yenilenmesini istemelerine rağmen bu projenin uygulanması sonucunda yaşayacaklarını düşündükleri hak kayıpları nedeniyle projeye karşı mücadele vermektedirler. Bunun dışında, bu projeyi diğer kentsel dönüşüm projelerinden farklı kılan, dönüştürülmek istenilen Tozkoparan'ın planlı bir sosyal konut bölgesi olması ve bu alanda yaşayan sakinlerin daha önce de benzer konut hakkı ihlallerine maruz kalmış olmalarıdır.

Bu doğrultuda makale kapsamında, Tozkoparan'da gerçekleştirilmesi planlanan kentsel dönüşüm projesinin aktörleri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin sonucunda elde edilen veriler ışığında, hem kent hakkı ve konut hakkı kavramları üzerinden kentsel dönüşümün tartışılması hem de dönüşüm projesinin uygulanmasının ardından ortaya çıkacak olan yeni yaşam alanı ile ilgili aktörlerin öngörülerinin ortaya konulması planlanmıştır. Böylelikle, alandaki kentsel dönüşümü planlayan aktörlerin hedefledikleri fiziksel mekân ve sosyal yaşam ile alan kullanıcılarının beklentileri arasındaki farklılıkların saptanması amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklem kümesinin belirlenmesinde "kent hakkı" kavramını da geliştiren Lefebvre'nin "kentin düzeyleri" kavramsallaştırmasından yararlanılmıştır. Lefebvre'nin Genel (Küresel), Karma (Aracı) ve Özel Düzey olarak belirttiği bu sınıflandırmada "genel düzey" kentle ilgili kararların verildiği düzey, "özel düzey" meskenleri kapsayan düzey, "karma düzey" ise diğer iki düzey arasında aracı rolünü üstlenen kente ait bir düzeydir.⁵ Araştırma kapsamında, genel düzey için projeye taraf olan ilgili kamu kurumlarının yetkilileri ile, karma düzey için alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile, özel düzey için rastgele seçilen alan sakinleri ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcılardan alınan yanıtlar ise "içerik analizi yöntemi" ile değerlendirilmiştir. Yapılan alan araştırmasının sonucunda, her üç düzeyin yaklaşımlarındaki benzerlikler ve farklılıklar kategorize edilerek araştırmaya ilişkin objektif yorumlar sunulmaya çalışılmıştır.

Bu makale, henüz gerçekleşmemiş bir kentsel dönüşüm projesinin kent hakkı ve konut hakkı kavramları üzerinden tartışılmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte makalenin sonunda, kentsel mekânın yeniden üretiminde kent sakin-

¹ Harvey, 2013, s. 68.

³ Çınar E., 2018.

² Uitermark, 2014, s. 267.

⁴ Çınar E., 2018.

⁵ Lefebvre, 2017, s. 75-78.

lerinin söz hakkı olduğu ve onların fikirlerinin de projeye yansıtıldığı bir dönüşümün önemi ortaya konacaktır.

Kent Hakkı

Yirminci yüzyılın ortalarında yaşanan fordist üretim biçiminin neden olduğu ekonomik kriz nedeniyle Avrupa ve Amerika'nın farklı kentlerinde ayaklanmalar, işgaller ve protestolarla görünür hale gelen toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Genellikle zenginlikten hiç pay alamayanların öncülük ettiği bu hareketlere katılanlar, kolektif tüketim kurumlarının iyileştirilmesini, kent sakinlerinin tamamının karar alma süreçlerine aktif olarak katılımını talep etmişlerdir.⁶ Aynı dönemde, araştırmalarını kent üzerinde yoğunlaştıran Fransız Sosyolog Henri Lefebvre, bu talepleri "kent hakkı"⁷ olarak adlandırmıştır.

Lefebvre'nin "yenilenmiş bir kentsel yaşam hakkı" olarak ifade ettiği kent hakkı, kentte yaşayan her bireyin kentli kabul edilmesinin yanında, bireylerin kent hayatının her aşamasında söz hakkının olmasını da içeren, sosyal ve temel haklardan çok daha geniş kapsamlı bir haktır.⁸

Günümüzde kent hakkı kavramının en önemli savunucularından biri olan David Harvey'e göre "Kent hakkı, kent kaynaklarına ulaşma bireysel özgürlüğünün çok ötesinde bir haktır: Kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır."⁹ Sadece kentin sunduğu hizmetlerden faydalanmak değil, temel ihtiyaçlar dışındaki imkanlara da erişebilme hakkıdır.¹⁰ Bununla birlikte kent hakkı, yaşamdan zevk alma, özgürce iletişim ve ilişki kurabilme hakkıdır, kısacası toplumda yer edinebilme ve birey olabilme hakkıdır.

Harvey'e göre kent, "çoğu insan yapısı, devasa bir kaynaklar sistemi"dir.¹¹ Fakat bu kaynakların kısıtlı olması ve kent içindeki dağılımlarının eşit olmaması sebebiyle her bireyin bu kaynaklara ulaşmasının maliyeti farklıdır. Dahası, kentsel mekânda yapılan değişiklikler, bireylerin hizmetlere, konuta, iş imkanlarına erişiminin maliyetinin de değişmesine neden olmaktadır.¹² Buradan hareketle kent hakkı savunucuları, kent sakinlerinin tamamının -herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan- kente erişebilmesini ve kent kaynaklarından adil bir şekilde pay alabilmesini talep etmektedir.¹³ Burada kastedilen, kentteki tüm bireylerin kaynaklardan eşit yararlanması değil, hakkaniyetli bir dağıtımdır. Kent sakinlerinin gelirlerinin eşitlenmesi mümkün olmadığından, kaynaklara ulaşımı kısıtlı olanların yararına düzenlemeler yapılması gerekmektedir.¹⁴

Bu doğrultuda, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası artan sosyalizmin de etkisiyle bir takım çalışmalar yapılmıştır. Fa-

kat, 1980'li yıllardan itibaren neoliberalizmin kent politikalarında öne çıkmasıyla kent kaynaklarının özel sermayeye aktarıldığı görülmektedir.¹⁵ Bu durumda kentler, giderek daha fazla rant üreten ve bu ranttan pay elde etmek isteyen sınırlı bir kesimin mücadelesine tanıklık eden mekanlara dönüşmektedir.

Günümüzde, kentsel rant yaratmak için kullanılan araç genellikle "kentsel dönüşüm projeleri" olmaktadır. Bu projelerle, kentteki sorunlu alanların iyileştirilmesinin amaçlandığı iddia edilse de kentsel dönüşüm, genellikle, üretilen artı sermayenin soğurulmasını sağlayan bir uygulama haline gelmektedir.¹⁶ Ayrıca bu projeler, değişim değerini karşılayamayan bireylerin kent hayatından uzaklaşmasına ve toplumsal ayrışmanın derinleşmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde, kentsel mekânın yeniden üretilme aracı olarak kullanılan kentsel dönüşüm projelerinin en çok tartışılan yanı ise kent hakkı mücadelelerine konu olan "konut hakkı" ihlalleridir.¹⁷

Konut Hakkı Mücadelesi

Barınma hakkından çok daha fazlası olan konut hakkının temelinde, bir devletin vatandaşlarına uygun konut standardını sunması bulunmaktadır.¹⁸ Bu doğrultuda devletler, himayesi altındaki bireylerin asgari niteliklere sahip, sağlıklı, güvenli, konforlu ve insan onuruna yakışır bir konutta yaşamasını sağlamakla yükümlüdürler. Bununla birlikte konut hakkı, mülkiyetin her türünün güvenliğini sağlamak ve bireyleri zorla tahliyelere karşı korumayı da kapsamaktadır.¹⁹

Bu haklardan yola çıkarak, sosyal bir devletin bireylerinin nicelik ve nitelik olarak yeterli koşullara sahip olan bir konutta barındırmak zorunda olduğu kanısına varılabilir. Ancak, çeşitli ülkelerde yasal düzenlemelerde yer alan "konut hakkı", uygulamada ve resmi olarak kabul edilmemiştir.²⁰

Bununla birlikte bu durum, zaman zaman "konut sorunu" olarak ele alınmış ve öncelikle düşük gelirli bireylerin barınma sorununa yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır.²¹ Aslında, bireylerin temel gereksinimlerini optimum düzeyde karşılayacak konutlar üretilmesi gerekirken ortaya çıkan "mümkün olan en fazla sayıda konutu, en az maliyetle, mümkün olan en kısa sürede sağlama" düşüncesi olmuştur.²²

Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, daha çok düşük gelirli ve yoksul bireylerin maruz kaldığı konut sorununun, tüm dünyada hissedilir boyutlara ulaşmasının Sanayi Devrimi sonrasında denk geldiği görülmektedir. Sanayi Devrimi sonrasında kentlerde artan işgücü ihtiyacı nedeniyle yaşa-

⁶ Mayer, 2014, s. 104.

⁷ Aslında, Lefebvre'nin ortaya attığı kavram "le droit a la ville" (şehir hakkı)'dır. Fakat, günümüzde bu kavram "kent hakkı" olarak anıldığından çalışma kapsamında da bu şekilde yer almıştır.

⁸ Lefebvre, 2016, s. 132.

⁹ Harvey, 2008.

¹⁰ Yücel ve Aksümer, 2011.

¹¹ Harvey, 2013, s. 68.

¹² Harvey, 2013, s. 69.

¹³ Uitermark, 2014, s. 267.

¹⁴ Çınar E., 2018.

¹⁵ Harvey, 2015, s. 66.

¹⁶ Harvey, 2015, s.58.

¹⁷ Çınar E., 2018.

¹⁸ Fenton vd, 2013.

¹⁹ Rolnik, 2014.

²⁰ Lefebvre, 2016, s. 37.

²¹ Keleş, 2015, 387.

²² Lefebvre, 2016, s. 37.

nan kırsaldan kente göç, kentlerin nüfusunda ciddi artışlar meydana gelmiştir. Artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılamada mevcut konut stoku yetersiz kalmış ve konut sorunu toplumsal bir mesele haline gelmiştir. Bu duruma karşı, yasal ve yönetsel çeşitli çözümler sunulmasına rağmen kapitalist politikalarla konut sorunu çözülememiştir.²³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise devlet politikalarının da sosyalist ideolojinin etkisinin artmasıyla birlikte konut sorunun çözümünde sosyal konutlar, kamu eliyle üretilen kira konutları, konut yardımı çekleri, vb. çeşitli yollar denenmiştir.²⁴ Bu denemeler de tam anlamıyla etkinliği ve işlevliliği sağlanmadan, sosyalist düşüncenin geri plana düşmesiyle sonlandırılmıştır.

Neoliberal ekonomi politikalarının öne çıkması ile sosyal konut üretimi potansiyelleri sınırlanmış, ihtiyaç sahiplerine yönelik sosyal konut üretiminde birim sayısı düşmüş ve kamunun yerini özel sektör almıştır.²⁵ Özel sektörün de devreye girmesiyle konut bir tüketim nesnesi ve yatırım aracına dönüşmüştür. Dünya genelinde sürdürülen konut politikaları da konut üzerinden bireysel servet birikimini ve maddi kazanç sağlanmasını desteklemeye yönelmiştir.²⁶ Dahası siyasi erkler, özel sektörün çıkarlarını desteklemeye açıktan ya da gizli olarak devam etmişlerdir.²⁷

Konutun metalaştırılması ve küresel düzeyde bir yatırım aracı olarak kullanılması, ekonomik krizler nedeniyle konut fiyatları ve konut kiralalarının giderek artması konut hakkının önünde büyük bir engel oluşturmuştur.²⁸ Uygun fiyatlı, güvenli ve istikrarlı konut politikasının, düşük gelirli bireylerin toplulukta yaşama hakkının sağlanması için zaruri olmasına rağmen hükümetler bu duruma müdahale etmekte pasif kalmışlardır.²⁹ Üstelik dünyanın birçok kentinde kamu konutları, fiziki olarak yıpranmaları ve bu bölgelerde yoksulluğun yoğunlaşması sebep gösterilerek yıkılmış ya da özelleştirilmiştir.³⁰ Bu durum, özellikle kentin merkezindeki eskiyen konut dokusunun yenilenmesi konusunun sıklıkla gündeme getirilmesine, bu alanların sermaye birikimine ve yatırıma açılmasına neden olmaktadır.³¹ Bunun sonucunda, düşük gelirli kent merkezinden uzaklaştırılmakta, merkezdeki konutların değeri daha da artmakta ve söz konusu haklar maddi imkanlar dahilinde geçerli olmaktadır.³² Böylelikle, bireylerin konut haklarının ihlal edilmesinin yanında bireyler kent yaşamından koparılmaktadır.

Dünyada, pek çok ülkede, bu türden konut hakkı ihlalleri yaşanmıştır. Kimi zaman bu ihlallere boyun eğilirken, kimi zaman karşı hareketler oluşturulmuştur. Benzer bir durum, Amsterdam'daki bir kentsel dönüşüm uygulaması sırasında yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Nazi işgali

öncesinde ağırlıklı olarak Yahudilerin yaşadığı bir alan olan Nieuwmarkt Mahallesi, savaştan yirmi yıl sonra kentsel dönüşümle karşı karşıya kalmıştır. O dönemdeki hükümet ve yatırımcılar, kentin çağın gereklerine uygun bir hale getirilmesi için bu bölgenin yıkılıp yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmuşlardır. Bunun ardından, alanla ilgili oluşan yıkılma beklentisi nedeniyle mahalledeki boş evlerin sayısı ve metruklaşma hızla artmıştır. Yıkılmak istenen alanın, uygun fiyatlı konutların bulunduğu bir yer olması ve sakinlerin alana duydukları aidiyet, yapılmak istenen dönüşüme karşı bir mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Yıkımların başlamasıyla birlikte alan sakinlerinin bir kısmı aktivistlerin de desteğiyle mücadele vermişlerdir. Boş evlerin işgal edilmesi, gecekondu inşası ve kent sakinlerinin protestolarının şiddetlenmesi üzerine hükümet, kentsel dönüşüm projesini iptal etmiştir. Verilen bu mücadele, uygun fiyatlı konutların yıkılmasını engellemenin yanında, alanda inşa edilmesi planlanan otel ve bankanın yerine sosyal konut inşa edilmesini sağlamıştır. Ayrıca oluşan bu hareket, Amsterdam'ın tamamında yapılan planlamaların demokratikleşmesi için de mücadele etmiştir.³³

Bunun dışında, ABD'de oluşturulan "Kent İttifakı Hareketi", Madrid'deki San Cristobal Bölgesi ve Güney Afrika'nın Wallacedene Bölgesinde yaşananlar konut hakkı ihlalleri ve bunlara karşı verilen mücadelelere örnek olarak değerlendirilebilir.

Kentsel Dönüşüm: Türkiye'de Yaşanan Konut Hakkı İhlalleri

Türkiye'de, son dönemde konut hakkı ihlallerinin oldukça yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olan imar hareketi kentsel dönüşümdür. Kentsel dönüşüm kavramı, 19. yüzyılda, Avrupa kentlerinde ekonomik ve sosyal olarak çöküntü bölgesi haline gelen alanların ıslah edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte dönüşümün koruma, canlandırma, iyileştirme, yeniden işlevlendirme, yeniden imar etme, yapılar ile içinde buldukları kentsel alanları ekonomik, toplumsal ve fiziksel standartlarına yeniden kavuşturma gibi amaçları da vardır.³⁴ Kentsel dönüşüm projelerinin sonucunda, fiziki olarak yenilenen alanda yaşam koşullarının yanı sıra sosyal ve kültürel yaşam da değişmektedir.³⁵

Dönüşüm projeleriyle, afet risklerinin azaltılması ve gecekondu alanlarının dönüşümünün amaçlandığı iddia edilmektedir. Fakat söz konusu dönüşümler, kentin bütünü ele alınmadan gerçekleştirildiği için dönüştürülen bölgeler, fiziki olarak iyileştirilse de mevcut sosyal ve ekonomik yapıyla bütünleşemeyen, ihtiyaçlara cevap veremeyen alanlara dönüşmektedir.³⁶ Böylelikle, amacının dışına çıkarak soylulaştırma, kentsel rantı paylaşma gibi konulara hizmet eden ve arsa elde etmenin bir yolu haline gelen kentsel dönü-

²³ Çınar E., 2018.

²⁴ Kale, 2013, s. 97-99.

²⁵ Sinha ve Kasdan, 2013.

²⁶ Rolnik, 2014.

²⁷ Sinha ve Kasdan, 2013.

²⁸ Rolnik, 2014.

²⁹ Sinha ve Kasdan, 2013.

³⁰ Fenton vd, 2013.

³¹ Fenton vd, 2013.

³² Fenton vd, 2013.

³³ Uitermark, 2014, s. 263.

³⁴ Keleş, 2015, s. 406.

³⁵ Çınar E., 2018.

³⁶ Aysel, 2010, s. 1.

şüm projeleri, özellikle büyük şehirlerde, pek çok konut ve kent hakkı ihlallerine yol açmıştır.

Türkiye’de uygulanan ilk kentsel dönüşüm projelerinden olan Ankara Dikmen Vadisi Dönüşüm Projesi, konut hakkı ihlalinin de ilk örneklerindedir. Söz konusu bölgede, 1960’larda başlayan gecekondulaşmanın, 1980’den sonra büyük ölçüde artmasıyla bölge için 1989’da kentsel dönüşüm kararı alınmıştır. Üç aşamada tamamlanması düşünülen bu plan doğrultusunda, bölge sakinlerinin katılımı sağlanarak ve hakları gözetilerek ilk aşama sorunsuz tamamlanmıştır. 1990’larda, dönüşümün ikinci ve üçüncü aşamalarında yapı yoğunlukları artırılması ve gecekondulaşan sakinlerine verilen hakların azaltılması alan sakinlerinde rahatsızlık yaratsa da bu duruma karşı toplu bir tepki gösterilmemiştir.

Gecekondulaşan sakinlerinin barınma haklarını ihlal eden beşinci aşamanın gündeme geldiği 2000’li yıllarda ise alan sakinleri tarafından örgütlü bir mücadele başlatılmıştır. “Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Mücadelesi” adını alan mücadele kapsamında “Barınma Hakkı Bürosu” kurulmuş, çeşitli etkinlikler yapılarak seslerini ulusal ve uluslararası alanda duyurarak projenin durdurulmasını sağlamışlardır.³⁷

Günümüzde, “Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Mücadelesi”, Türkiye’nin tamamında toplumsal hareketlere destek olmaya devam etmektedir. Üstelik bu hareket, barınma hakkı mücadelesinin de ötesinde kent hakkı mücadelesine dönüşmüştür ve günümüzde konut ve kent hakkı ihlallerine karşı örgütlenmeyi sürdürmektedir.³⁸

Bununla birlikte İstanbul’da Küçükçekmece Ayazma Mahallesi, Maltepe Gülsuyu Mahallesi, Tuzla Şifa Mahallesi, Fatih Neslişah ve Hatice Sultan Mahallelerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşümlerde de konut hakkı ihlalleri yaşanmış ve bu ihlallere karşı çeşitli mücadeleler verilmiştir. Bu tür hak ihlalleri ve karşı mücadeleleri günümüzde de yaşamaya devam etmektedir. Konut hakkı ihlaline neden olacağı gerekçesiyle son dönemde karşı çıkarılan “Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi” de konut hakkı mücadelesinin önemli örneklerinden biridir.

Kamunun Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi: Halkın Konut Hakkı Mücadelesi

Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi, İstanbul’un Güngören İlçesi sınırları içerisinde yer alan Tozkoparan Mahallesi ve Mehmet Nesih Özmen Mahallesi’nin bir kısmını kapsamaktadır. Dönüştürülmesi planlanan alanın kuzeyinde Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü, doğusunda Maltepe Sanayi Bölgesi, güneyinde E5 Otoyolu ve batısında Merter semti yer almaktadır. Ayrıca, bu alan Havaalanı Metro Hattı, Bağcılar-Kabataş Tramvay Hattı, Metrobüs Hattı ve E5 Otoyolu gibi önemli ulaşım akslarına yakın bir konumdadır. 58 hektarlık bir alanı etkileyen pro-

jede, 5560 bağımsız konut biriminde yaklaşık 16 bin kişi yaşamaktadır.

Kentsel dönüşümün odağındaki Tozkoparan Mahallesi, 1950’li yılların sonunda Adnan Menderes döneminde İstanbul’da gerçekleştirilen istimsiz ve yıkımlardan etkilenenlere yönelik inşa edilen sosyal konutlar ile yerleşime açılmıştır.³⁹ 1963 yılında, alanda “Bakırköy Osmaniye Mahallesi Sosyal Meskenler” adı altında, Mesken Genel Müdürlüğü tarafından, 230 nüve konut yapılmıştır.⁴⁰ Ardından, 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondulaşan Kanunu ile alan “Gecekondulaşan Bölgesi” ilan edilmiştir. Bu karar doğrultusunda, alanda devlet tarafından dar gelirli sakinlere yönelik sosyal konutların inşası başlamış ve bunu başta belediye olmak üzere çeşitli kamu kurumlarının çalışanları için yaptırdığı konutlar izlemiştir. Bu süreçte alanda gecekondulaşanların yer almaya başlaması nedeniyle 1980’de yapılan yasal düzenleme doğrultusunda kooperatiflere arsa satışının önü açılmış ve alanda kooperatif eliyle üretilen konutlar da yerini almıştır. Fakat bu durum da gecekondulaşanların tamamen engel olamamıştır.

Yerleşime açıldığı dönemlerde altyapısı tamamlanmamış ve kentin çeperinde olan semt, nüfusun artması ve kentin büyümesiyle günümüzde merkezi bir konumda yer almaktadır. Bunun yanında bölgenin arazi değerinin artması, üzerindeki yapıların bakımsızlığı ve sakinlerin düşük sosyo-ekonomik yapısı alanın kentsel dönüşüm kıskaçına girmesini kolaylaştırmıştır.⁴¹

İlk olarak 2006 yılında, gündeme gelen Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi 2008’de Güngören Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın (TOKİ) imzaladığı protokolle başlatılmıştır. Ardından, Güngören Belediye Başkanlığı ve TOKİ tarafından alanla ilgili etüt çalışmaları yaptırılmıştır. Bu çalışmada, bölgenin tamamının ölçümleri yapılmış, tespit ve kıymet takdir raporları hazırlanmıştır. Bir süre duraklama yaşayan proje, 2013 yılında alanın 6306 sayılı yasa gereğince Bakanlar Kurulu tarafından riskli alan ilan edilmesiyle yeniden gündeme gelmiştir. Mahalle sakinlerinin girişimi ile kurulan Tozkoparan ve Mehmet Nesih Özmen Mahalleleri Kültür ve Dayanışma Derneği (TOZDER) bu kararın iptali için dava açmış ve 2014’te karar Danıştay tarafından “bilimsel verilere dayanmadığı” gerekçesiyle iptal edilmiştir. Buna rağmen, 2016 yılında TOKİ ile Güngören Belediyesi arasında yeniden bir protokol imzalanmış, Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi uygulaması ihaleye açılmış ve ihaleyi TOKİ bünyesindeki şirketlerden biri olan Gayrimenkul Değerleme A.Ş. (GEDAŞ) kazanmıştır.⁴² Bu şirketle TOKİ arasında iki yıllık bir protokol imzalanarak hak sahipleri ile anlaşma çalışmaları başlatılmıştır. Bu doğrultuda, alan için hazırlanan bir proje hak sahiplerine sunulmuş ve anlaşma sağlanmaya çalışılmaktadır.

³⁹ Solmaz, 2013, s. 78.

⁴¹ Çınar E., 2018.

⁴⁰ Ünsal ve Türkün, 2014, s. 315-316.

⁴² Duman ve Coşkun, 2016.

³⁷ Şahin, vd., 2012. ³⁸ Baysal, 2011.

Uygulanması planlanan projede alışveriş birimleri, dini tesis, kültürel tesis, park ve meydana oluşmuş bir ana merkez; ana merkezin etrafında yer alan üç alt merkez tasarlanmıştır. Her alt merkez alanında konutların yanı sıra dini tesis, eğitim tesisi, alışveriş birimleri ve parkların yer alması planlanmıştır.⁴³

Tasarlanan konutlar 7-8 katlı bloklardan meydana gelmektedir. Projede 45 m² – 120 m² arasında değişen çeşitli büyüklüklerde 15 farklı plan tipi hak sahiplerine sunulmaktadır. Hak sahiplerinin hangi büyüklükteki konuta sahip olabileceği mevcutta sahip olduğu konutun büyüklüğü ölçülerek kararlaştırılmaktadır. Projede hak sahiplerine dört seçenek sunulmaktadır: mevcut konutunun büyüklüğüne en yakın olan daire tipini seçmek, mevcut konut büyüklüğünden daha küçük daire tipini seçmek, TOKİ'nin İstanbul sınırları içerisindeki diğer projelerinden mevcut konutunun iki katı büyüklüğündeki bir konutu seçmek ve mevcut konutunun bedelini alarak hakkını TOKİ'ye devretmek.

Ayrıca, hak sahiplerine sunulan muvafakatnamede uygulama esnasında konut büyüklüklerinde değişiklik olabileceği ve bundan kaynaklanan borçlanma farklılıklarının hak sahibi tarafından kabul edileceği belirtildiğinden, imzalatılmak istenen bu ön sözleşme hak sahiplerinde kuşuklara neden olmuştur. Dahası, avan projelerin bile hazırlanmamış olması ve TOKİ'nin daha önceki uygulamalarında yaşanan hak sorunları da bu kuşukları desteklemiştir. Hak sahiplerinin büyük çoğunluğu yeterince bilgilendirilmedikleri ve kandırılacakları düşüncesiyle ön sözleşmeyi imzalamayı reddetmektedirler.

Kentsel dönüşümde söz sahibi olabilmek için 2009 yılında mahalleliler tarafından kurulan TOZDER hak sahiplerini kentsel dönüşüm konusunda çeşitli paneller, basın açıklamaları, toplantılar yoluyla bilgilendirmeye ve hukuki yollardan mahalle sakinlerinin haklarını korumaya çalışmaktadır.

Bunun dışında, bazı hak sahipleri de toplu dilekçeler vererek belediye ve TOKİ 'den daha fazla bilgilendirilme ve konut haklarının korunması doğrultusunda projenin ve sözleşmelerin yeniden ele alınmasını talep etmişlerdir. Ancak, bu talepleri sonuçsuz kalmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Gerçekleştirilmesi planlanan bir kentsel dönüşüm projesi üzerinden kent hakkı ve konut hakkı kavramlarını sorgulamak amacıyla bir alan araştırması kurgulanmıştır. Bu makalede alan araştırmasının bir bölümü konu edilmekte; kentsel dönüşümün ardından nasıl bir fizik mekanın ortaya çıkacağı ve sosyal yaşamda nelerin değişeceği sorularına cevap aranmaktadır. Kentsel dönüşümle sonrasında ortaya çıkacak "yeni" fizik mekan ve sosyal yaşam konusunda kentsel dönüşüm sürecine maruz kalan, karşı çıkan, bu sü-

reci olumlayan ya da planlayan aktörlerin beklentileri ve bu aktörler arasındaki görüş farklılıklarının belirlenmesi hedeflenmiştir.

Görüşülen aktörlerin belirlenmesinde, Lefebvre'nin "kentsel olanın teorik olarak nasıl ele alınacağı" sorununa çözüm sunmak ve kent hakkındaki söylemleri sistematize etmek üzere yaptığı çalışmada ortaya koyduğu "kent düzeyleri" kavramı etkili olmuştur.⁴⁴ Lefebvre, kenti "düzeyler ve boyutlar" üzerinden kavramsallaştırarak bu soruna çözüm sunmuştur. Lefebvre'nin yaptığı bu sınıflandırmada kentin düzeyleri "genel" (küresel), "karma" (kentsel-aracı) ve "özel düzey" olarak ele alınmıştır.⁴⁵

Genel (küresel) düzey devletin, siyasi iktidarın ve bu iktidarı elinde bulunduranların olduğu, kentle ilgili kararların verildiği düzeydir. Bu düzeyin özneleri -sahip oldukları araçlarla- kaynakların, gelirin ve üretilen artı değer dağılımını değiştirme yetkisine sahiptir.⁴⁶

Özel düzey, mütevazı ve ihmal edilebilir kabul edilen, tek olarak inşa edilmiş gayrimenkullerin (mesken, baraka, villa, gecekondu, vs.) bulunduğu düzeydir.⁴⁷ Bu düzeyde ele alınan "yakın mertebe, gündelik hayat ve konut"tur.⁴⁸

Karma (kentsel) düzey, diğer iki düzey arasında "aracı" rolü üstlenir. Lefebvre'ye göre bu düzey, kente ait bir düzeydir ve kent için "mücadele sahası ve meselesidir".⁴⁹

Bu düzeylerde yer alanlar, aynı zamanda, kentsel dönüşümün de aktörleridir. Bu durum, "kent düzeyleri" kavramsallaştırmasının çalışmada kullanılmasının ana nedenini oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında, araştırmanın genel düzeyi olarak projeye taraf olan ilgili kamu kurumlarının yetkilileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda beş görüşme yapılmıştır: Güngören Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü, TOKİ 1 No'lu Kentsel Dönüşüm Şube Müdürlüğü, GEDAŞ, Tozkoparan Mahalle Muhtarlığı ve Mehmet Nesih Özmen Mahalle Muhtarlığı. Karma düzey için alanda faaliyet gösteren iki sivil toplum kuruluşu ile yani TOZDER ve Tozkoparan Geliştirme ve Güzelleştirme Derneği yetkilileriyle görüşme yapılmıştır. Özel düzey için ise alanda yaşayanlar arasından farklı gün ve zamanlarda rastgele seçilen yirmi kişi ile görüşülmüştür.

Alan araştırması kapsamında kentsel dönüşüm projesinin aktörlerine (genel, karma ve özel düzey) aynı sorular yöneltilmiştir (Tablo 1). Aynı soruların yöneltilmesinin temel nedeni aktörler arasındaki görüş farklılıklarının ya da benzerliklerinin net olarak ortaya konabilmesidir. Aktörlere yöneltilen ilk soru kentsel dönüşüm sonrası fiziksel mekanın dönüşümü hakkındaki öngörülerini öğrenmeyi, ikinci soru ise kentsel dönüşüm sonrası sosyal dokunun

⁴³ Çınar E., 2018.

⁴⁴ Schmid, 2014, s. 77.

⁴⁵ Lefebvre, 2017, s. 75.

⁴⁶ Lefebvre, 2017, s. 76-77, 85.

⁴⁷ Lefebvre, 2017, s. 78.

⁴⁸ Schmid, 2014, s. 78.

⁴⁹ Lefebvre, 2017, s. 77, 86.

Tablo 1. Genel, Karma ve Özel Düzey katılımcılarının kentsel dönüşüm sonrası ortaya çıkacak fiziksel mekan ve sosyal doku hakkındaki düşüncelerine yönelik sorular

Sorunun Amacı	Sorular	Sorunun Muhatabı
Kentsel dönüşüm sonrası fiziksel mekanın dönüşümü hakkındaki öngörülerini öğrenmek	Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi gerçekleştirildiğinde nasıl bir fiziksel mekan ortaya çıkacağını düşünüyorsunuz?	Genel Düzey Karma Düzey Özel Düzey
Kentsel dönüşüm sonrası sosyal dokunun dönüşümü hakkındaki öngörülerini öğrenmek	Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi gerçekleştirildiğinde nasıl bir sosyal yaşam ortaya çıkacağını öngörüyorsunuz?	

dönüşümü hakkındaki öngörülerini öğrenmeyi hedeflemektedir.

Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesinin aktörlerine yöneltilen soruların cevapları “içerik analizi yöntemi” ile değerlendirilmiş, her üç düzeyin cevaplarındaki benzerlikler ve farklılıklar kategorize edilerek kentsel dönüşümüne bakışlarına ilişkin yorumlar sunulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Yapılan alan araştırmasının sonuçları, düzeyler arasında söz konusu projenin gerçekleşmesinin ardından ortaya çıkacak fiziki mekân ve sosyal doku hakkında ciddi görüş ayrılıkları olduğunu göstermektedir.

Kentsel Dönüşüm Sonrası Fiziksel Dokunun Dönüşümü

Genel düzey, karma düzey ve özel düzey katılımcılarının tamamına “*Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi gerçekleştirildiğinde nasıl bir fiziksel mekân ortaya çıkacağını düşünüyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir.

Genel düzey katılımcıları, bu soruyu cevaplarırken “bina yüksekliklerinin ve yoğunluklarının arttırılmayacağı”, “alan-daki yaşam kalitesinin yükseltileceği”, “yeşil alanların arttırılacağı” ve “sosyal donatıların arttırılacağı”nı iddia etmişlerdir.

Karma düzey katılımcılarından TOZDER yetkilisi, kesinleşmiş bir proje olmadığından ortaya çıkacak fiziksel mekanın da belirsiz olduğunu, TOKİ’nin daha önce gerçekleştirdiği projelerde ortaya çıkan 15-20 katlı yoğun yapılaşmanın kendi alanlarında da uygulanmasından endişe duyduklarını belirtmiştir. Tozkoparan Güzelleştirme Derneği yetkilisi ise kentsel dönüşümü olumlayarak, yapılacak olan projeye “sağlıklı ve modern binalarda” “güvenli bir şekilde yaşama” imkanına kavuşacaklarını belirtmiştir.

Özel düzey katılımcıları da proje gerçekleştirildiğinde fiziksel mekânın nasıl dönüşeceğine ilişkin farklı öngörülerde bulunmuşlardır. Bu soruya 6 katılımcı, “çok katlı, yoğun yapılaşma” cevabını verirken 1 katılımcı, “az katlı ve تنها

Tablo 2. Genel, Karma ve Özel Düzey katılımcılarının kentsel dönüşüm projesinin ardından ortaya çıkacak fiziksel mekân hakkındaki fikirleri

Aktörler	Katılımcılarının kentsel dönüşüm projesinin ardından ortaya çıkacak fiziksel mekân hakkındaki fikirleri	
Genel Düzey	Güngören Belediyesi, TOKİ, GEDAŞ, Tozkoparan ve M.Nesih Özmen Mahalle Muhtarları	“Az katlı-tenha yapılaşma” “Güzel-yaşanabilir-modern alan” “Korunmuş ve arttırılmış yeşil alanlar”
Karma Düzey	TOZDER Tozkoparan Geliştirme ve Güzelleştirme Derneği	“Çok katlı-yoğun yapılaşma” “Çirkin” “Güzel-yaşanabilir-modern alan” “Güvenli”
Özel Düzey	6 Katılımcı 1 Katılımcı 7 Katılımcı 3 Katılımcı 2 Katılımcı 2 Katılımcı 2 Katılımcı	“Çok katlı-yoğun yapılaşma” “Az katlı-tenha yapılaşma” “Güzel-yaşanabilir alan” “Çirkin” “Modern” “Korunmuş yeşil alanlar” “Yok olmuş/azalmış yeşil alanlar”

Tablo 3. Genel, Karma ve Özel Düzey katılımcılarının kentsel dönüşüm projesinin ardından ortaya çıkacak sosyal yaşam hakkındaki fikirleri

Aktörler		Katılımcılarının kentsel dönüşüm projesinin ardından ortaya çıkacak sosyal yaşam hakkındaki fikirleri
Genel Düzey	Güngören Belediyesi, TOKİ, GEDAŞ	"Mevcut kullanıcılar korunur"
	Tozkoparan ve M.Nesih Özmen Mahalle Muhtarları	"Mevcut yaşam düzeyi korunur" "Yaşam kültürü değişir"
Karma Düzey	TOZDER	"Kullanıcı değişir" "Yaşam kültürü değişir"
	Tozkoparan Geliştirme ve Güzelleştirme Derneği	"Kullanıcı ve yaşam kültüründe farklılıklar olabilir" "Daha güzel bir sosyal doku oluşur"
Özel Düzey	8 Katılımcı	"Kullanıcı değişir"
	2 Katılımcı	"Mevcut kullanıcılar korunur"
	8 Katılımcı	"Daha güzel bir sosyal yaşam oluşur"
	9 Katılımcı	"Sosyal ilişkiler çözülür"
	6 Katılımcı	"Yabancılaşma olur"
	2 Katılımcı	"Sosyal yaşam aynı kalır"

olacak" cevabını vermiştir. Bununla birlikte 7 katılımcı, dönüşümden sonra ortaya çıkacak olan fiziksel mekanın "çok güzel" olacağı fikrini taşıırken 3 katılımcı ise ortaya "çirkin" bir görüntü çıkacağı fikrini savunmaktadır. 2 katılımcı ise alanın "modern" bir görünüme kavuşacağı düşüncesini savunmuştur. 2 katılımcı, "mevcut yeşil alanların aynen korunacağını", 1 katılımcı mevcut yeşil alanların azalacağını düşünürken 1 katılımcı ise "yeşil alanların yok olacağını" iddia etmektedir (Tablo 2).

Kentsel Dönüşüm Sonrası Sosyal Dokunun Dönüşümü

Genel düzey, karma düzey ve özel düzey katılımcılarının tamamına "Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi gerçekleştirildiğinde nasıl bir sosyal yaşam ortaya çıkacağını düşünüyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir.

Genel düzey katılımcıları bu soruya iki farklı şekilde cevap vermiştir. TOKİ, Güngören Belediyesi ve GEDAŞ'tan oluşan gruptaki katılımcılar, var olan nüfus ve yaşam kültürünün devam edeceğini savunurken mahallelerin muhtarlarından oluşan diğer grup dönüşümden sonra, kullanıcı değişiminin olacağını, nüfusun ve nüfus yoğunluğunun artacağını ve haliyle sosyal yaşamın da farklılaşacağını savunmaktadır.

Karma düzey katılımcıları proje gerçekleştirildiğinde sosyal dokunun nasıl dönüşeceğine ilişkin iki farklı öngöründe bulunmuşlardır. TOZDER yetkilisi, kentsel dönüşümün, kullanıcı ve yaşam kültürünün değişimine neden olarak "bölgede yaşayan halka travma yaşatacağı" iddiasını dile getirmiştir. Tozkoparan Güzelleştirme Derneği yetkilisi ise dönüşümün ardından "kullanıcılarda ve yaşam kültüründe farklılıklar" olacağını, "daha sağlıklı, daha temiz, iyi yaşam" ortaya çıkacağı düşüncesini belirtmiştir.

Özel düzey katılımcıları proje gerçekleştirildiğinde sosyal dokunun nasıl dönüşeceğine ilişkin farklı öngörülerde bulunmuşlardır. Bu soruya 8 katılımcı "kullanıcılar değişir", 2 katılımcı "mevcut kullanıcılar korunur", 8 katılımcı "sosyal yaşam daha güzel olur", 9 katılımcı "sosyal ilişkiler çözülür", 6 katılımcı "yabancılaşma olur", 2 katılımcı "sosyal yaşam aynı kalır" ifadeleriyle cevap vermişlerdir (Tablo 3).

Değerlendirme ve Sonuç

Kentlerdeki belirli bölgelerin yeniden üretilmesi, kent- sel rantı paylaşırma ve soylulaştırma gibi amaçlara hizmet eden bir araç haline gelen kentsel dönüşüm projeleri, konut ve kent hakkı ihlallerine yol açmaktadır. Bu projelerden etkilenenler ile sivil toplum kuruluşları bir araya gelerek kimi zaman bu hak ihlallerine karşı mücadele vermişlerdir.⁵⁰

Dünyada kent ve konut hakkı tartışmaları sürerken Türkiye'de, yürürlüğe giren Kentsel Dönüşüm Yasası ile birlikte artan kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla özellikle İstanbul'da, kentin merkezi bölgelerinin dönüştürülmesi gündeme gelmiştir. Bu bölgelerden biri olan Tozkoparan'da gerçekleştirilmesi planlanan kentsel dönüşüm projesi de konut ve kent hakkı ihlalleri nedeniyle alan sakinleri tarafından karşı çıkılan bir proje olmuştur.⁵¹

Bu doğrultuda, projeye karşı verilen mücadelenin sebepleri irdelendiğinde, projenin aktörleri (Lefebvre'nin kentin düzeyleri yaklaşımı ile irdelediğimizde genel düzey dediğimiz kamu kurumları, karma düzey dediğimiz sivil toplum kuruluşları ve özel düzey dediğimiz yerel halk) arasında

⁵⁰ Çınar E., 2018. ⁵¹ Çınar E., 2018.

- Algı farklılıkları,
 - Karşıt görüşler,
 - Farklı beklentiler,
 - Çıkar çatışmaları
- olduğu saptanmıştır.

İlk karşıtlık, dönüşüm sonrası ortaya çıkacak fiziki mekân hakkındadır. Bu doğrultuda, genel düzey, her ne kadar alandaki yoğunluğun artmayacağını, yeşil alanların ise artırılarak korunacağını iddia etse de özel düzeyin yoğunluğunun bu söyleme inanmadığı görülmüştür. Kent sakinlerinin büyük bir bölümü bu alanda TOKİ'nin daha öncelerde uyguladığı projelere benzer bir görüntünün ortaya çıkacağını ve alanın lüks konut bölgesine dönüşeceğini düşünmektedir. Tozkoparan sakinleri, alanın kent içinde giderek daha değerli bir hale gelmesine bağlı olarak alandaki mevcut yeşil alanların azaltılarak yapı yoğunluğunun artırılacağına inanmaktadır. Alanla ilgili avan projelerin bile hazırlanmamış olması, hak sahiplerine proje yerine sunum için hazırlanan görsellerin ve şemaların gösterilmesi, imzalatılmak istenen muvafakatnamedeki *“Uygulama esnasında konut m²lerinde teknik nedenlerden dolayı oluşabilecek değişiklikleri hak sahibi gayri kabili rücu kabul eder.”* ifadesi özel düzeyin bu konudaki kaygılarını arttırmaktadır. Alanın, kentsel dönüşüm kıskaçına girmesindeki etkenlerden biri olan alanın düşük yoğunluklu yapısı, sakinlerin bu kaygısını desteklemektedir.

İkinci karşıtlık, dönüşüm sonrası ortaya çıkacak sosyal doku ile ilgilidir. Genel düzey, bu konuda iki farklı görüş sunmaktadır. Güngören Belediyesi, TOKİ ve GEDAŞ *“yerinde dönüşüm”* yapılacağından dolayı alanın sosyal dokusunda herhangi bir değişiklik olmayacağını, var olan mahalle kültürünün aynen korunacağını belirtmektedir. Buna karşılık genel düzey katılımcılarından Tozkoparan ve Mehmet Nesih Özmen Mahallesi Muhtarları ile özel ve karma düzey katılımcıları, dönüşüm sonrasında sosyal dokunun büyük oranda değişeceğini savunmaktadırlar.

Öncelikle, söz konusu kentsel dönüşüm projesinde genel düzey, kendisine muhatap olarak sadece mülk sahiplerini almaktadır. Fakat, alanda çok uzun yıllardır yaşayan kiracılar ve yakınlarına ait konutlarda ikamet eden alan sakinleri (mirasçı statüsünde olanlar dışında) kentsel dönüşümün tamamen dışında bırakılarak yok sayılmaktadırlar.

Dahası, mülk sahipleri açısından bakıldığında, ortaya çıkacak borç ve aidatları ödemeye güçlerinin yetmeyeceğinden dönüşüm sonrası alanda yaşamaya devam edemeyeceklerini düşünenlerin oranının hayli yüksek olduğu görülmüştür. Açıkçası, mülk sahiplerinin alanda yaşama-ya devam etmeleri için sadece *“istemeleri”* yetmemekte, bunun yanında ekonomik güçlerinin de olması gerekmektedir. Halbuki bir konut, o evde yaşayanlara sadece bir barınak değil, aynı zamanda bunların sosyal ve ekonomik

ilişkilerini belirleyen bir kavramdır ve insanların yaşadıkları konutlarından uzaklaştırılması onların kent haklarının ihlal edildiği anlamına gelir.⁵²

Bunların dışında, yapılan görüşmelerde genel düzey, dönüşüm sonrasında hak sahiplerine verilecek olan konutların değerinin mevcutta sahip oldukları konutlardan çok fazla olacağını belirtmiştir. Karma ve özel düzeyler de bu durumun bilincindedirler. Bu nedenle, geçim sıkıntısıyla sıkça karşılaşan yoksul kesimin elindeki mülkü nakde çevirmesinin olağan bir durum olduğu göz önüne alındığında, alandaki hak sahiplerinin bir kısmının da konutunun değerindeki artış nedeniyle -kendi istekleriyle- alandan ayrılması söz konusu olacaktır.⁵³ Bu bakımdan, *“yerinde dönüşüm”* yapacağını savunan genel düzeyin planlayıcı ve uygulayıcı katılımcıların bu konudaki samimiyeti tartışmalı bir duruma dönüşmektedir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bu projede, konut hakkı söyleminde yer alan *“konuttan güvenli-lik yararlanma hakkı, yerleşilen yerde kalma hakkı ve keyfi kamulaştırmaya karşı korunma hakkı”*nın da ihlal edildiği görülmektedir.⁵⁴

Sonuç olarak, söz konusu kentsel dönüşüm projesinde aktörler arasında bir iletişim sorununun mevcut olduğu görülmektedir. Özel düzey, mevcut haklarını kaybetme ve aldatılma korkusunu taşımaktadır. Ayrıca, kentsel dönüşüm konusunda pek çok olumsuz örneğin var olması, alan sakinlerinde genel düzeye karşı bir güvensizlik oluşmaktadır.

Bu sorunun çözümü için en büyük görev karma düzeye düşmektedir. Karma düzey *“aracı”* ya da *“arabulucu”* sıfatı ile iki düzey arasındaki iletişimi sürekli hale getirmeli ve düzeyler arasındaki anlaşmazlıkların en optimum seviyede çözülmesi konusunda çalışmalar gerçekleştirmelidir.

Buna ek olarak, özel düzeyin aktif olarak sürecin içerisinde yer alması sağlanmalıdır. Bunun için -söz konusu proje uygulanmaya başlamadığından- süreç, en başından katılımcı pratikler göz önünde bulundurularak yeniden tasarlanmalıdır. Bu doğrultuda, halkın eğitim seviyesine, sosyal ve kültürel yapısına uygun bir iletişim sürecinin izlenmesinin, halkın katılımının sağlanması açısından olumlu olacağı düşünülmektedir.

**Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konut Üretimi ve Yapım Yönetimi Programı dahilinde hazırlanan “Konut Hakkı Mücadelesinin Süreç Ve Aktörler Üzerinden İncelenmesi: Tozkoparan Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.*

Kaynaklar

Ayseli, F. (2010) *“Yerinde Kentsel Dönüşüm İçin Sivil Yerel Aktörlerin Güçlendirilmesi: Fener-Balat Örneği”*, Yüksek Lisans Tezi,

⁵² Tekeli, 2016, s. 324.

⁵³ Harvey, 2015, s. 62.

⁵⁴ Kale, 2013 s. 38.

- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Baysal, C. U. (2011) "Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken", Eğitim Bilim Toplum, 9(36): 31-55.
- Çınar E., S. (2018) "Konut Hakkı Mücadelesinin Süreç Ve Aktörler Üzerinden İncelenmesi: Tozkoparan Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Duman, B. ve Coşkun, İ. (2016) "Politik Süreç Teorisi Çerçevesinde Tozkoparan'da Kentsel Dönüşüm Projesine Karşı Kolektif Bir Eylemin Olabilirliği", Sosyoloji Dergisi, 36 (2): 575-616.
- Fenton, A. vd. (2013) "Public Housing, Commodification, and Rights to the City: The US and England compared", Cities, 35: 373-378.
- Harvey, D. (2008) "The Right to the City", New Left Review 53, Eylül-Ekim, Çev.: M. Kırmızı, s. 23-40.
- Harvey, D. (2013) Sosyal Adalet ve Şehir, 4. Baskı, Çev.: M. Morali, İstanbul, Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015) Asi Şehirler, Çev.: A.D. Temiz, 4. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları.
- Kale, F. (2013) Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Konut Hakkı, Ankara, Adalet Yayınevi.
- Keleş, R. (2015) Kentleşme Politikası, 14. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Lefebvre, H. (2016) Şehir Hakkı, 1. Baskı, Çev.: I. Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2017) Kentsel Devrim, 5. Baskı, Çev.: S. Sezer, İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Mayer, M. (2014) "Toplumsal Kent Hareketlerinde 'Kent Hakkı'", Ed.: N. Brenner vd. (2012) Çev.: A. Y. Şen, Kar İçin Değil Halk İçin, 1. Baskı, İstanbul Sel Yayıncılık, s. 100-130.
- Rolnik, R. (2014) "Place, Inhabitation and Citizenship: the Right to Housing and the Right to the City In The Contemporary Urban World", International Journal of Housing Policy, 14 (3): 293-300.
- Schmid, C. (2014) "Henri Lefebvre, Kent Hakkı ve Yeni Metropol Anaakımı", Ed.: N. Brenner vd. (2012) Çev.: A. Y. Şen, Kar İçin Değil Halk İçin, 1. Baskı, İstanbul Sel Yayıncılık, s. 72-99.
- Sinha, A. ve Kasdan, A. (2013) "Inserting Community Perspective and Research into Public Housing Policy Discourse: The Right to the City Alliance's 'We Call These Projects Home'", Cities, 35: 327-334.
- Solmaz, Y. (2013) "Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Hareketler: İstanbul'da Kent Hakkı Mücadeleleri", Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, S. Z. vd. (2010) "Kentsel Dönüşüm, Barınma Hakkı ve Direniş Mücadeleleri: Ankara ve Madrid Örneklerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi", IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, 4-6 Kasım 2010, Denizli.
- Tekeli, İ. (2016) Dünya'da ve Türkiye'de Kent-Kır Karşıtlığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri, 1. Baskı, Ankara, İdeal Kent Yayınları.
- Uitermark, J. (2014) "Reel Bir Adil Kent mi? Amsterdam'da Kent Hakkı İçin Verilen Savaş", Ed.: N. Brenner vd. (2012) Çev.: A. Y. Şen, Kar İçin Değil Halk İçin, 1. Baskı, İstanbul Sel Yayıncılık, s. 262-286.
- Ünsal Ö. B. ve Türkün, A. (2014) "Tozkoparan: Bir Sosyal Mesken Alanının Tasfiyesi", Ed.: A. Türkün, Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 311-353.
- Yücel, H. ve Aksümer, G. (2011) "Kentsel Dönüşüme Karşı Kent Hakkı Mücadelesi: Kazım Karabekir Mahallesi'nde Mekansal Kimlik ve Dayanışma Örüntüleri", Eğitim Bilim Toplum, 9(36): 117-139.